

ἀπουσίας αὐτοῦ. Ἡ ἱστορία ὅμως πάντως θὰ ἔχη πλείονας τοῦ ἐνὸς λό-
γους νὰ σταθῇ εὐλαβῆς πρὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν τῇ γορείᾳ τῶν κο-
σμησιάντων τὸν θρόνον τῆς Ἀποστολικῆς τῶν Ἀθηνῶν Ἐκκλησίας.

• Θρακικὴ τ. ΙΔ'
1939
σ. 419-424

Καθ. ΑΔ. Ν ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀθῆναι, 25 Ὀκτωβρίου 1938.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΡΟΥΣΣΟΣ

Ἀπέθανεν τὴν 5ην Ὀκτωβρίου ὁ διαπρεπὴς καὶ σοφὸς καθηγητὴς τῆς Βυζαντινολογίας καὶ τῆς νεοελληνικῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου Δημοσθένης Ρούσσος.

Ὁ Ρούσσος ἦτο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ πού ἀποτελοῦν ἡθικὸν κεφάλαιον διὰ τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα καὶ πού συνεχίζουν τὸν προ-
αιώνιον διεθνισμόν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Γεννηθεὶς εἰς τὴν Περίστα-
σιν τῆς εὐάνδρου Θράκης τῷ 1869 καὶ ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ
Γένους, τὴν σχολὴν ἐκείνην πού ἐπὶ αἰῶνας ἦτο τὸ φυτώριον τῶν δια-
πρεπῶν φυσιογνομίων, ἐσυνέχισε τὴν παράδοσιν τῶν μεγάλων διδασκά-
λων πέραν τῶν συνόρων τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐτίμησε τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα
εἰς τὴν ξένην. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του εἰς τὸ Πανεπι-
στήμιον τῆς Λειψίας, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τῷ εἶχε
προσφερθῇ θέσις εἰς τὸ γυμνάσιον Καισαρείας. Ἀλλὰ ὢν ἄνθρωπος μὲ
εὐρυτέρους ὁρίζοντας ἀπέψεως, ἀπεποιήθη τὴν θέσιν ταύτην καὶ ἀνεχώ-
ρησεν εἰς Ρουμανίαν, περὶ τῷ 1896, ὡς καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς λατινι-
κῆς καὶ γερμανικῆς γλώσσης εἰς τὸ τότε ἀκμάζον γυμνάσιον τοῦ Βενιέρη
εἰς τὸ Γαλάζιον. Εἰς τὸ γυμνάσιον Βενιέρη, ἐδίδαξε τέσσαρα περίπου ἔτη,
τὸ δὲ 1900 ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ὅπου ἐδίδαξεν εἰς τὸ τότε
διάσημον γαλλικὸν Λύκειον. Μετὰ μακρὸν χρονικὸν διάστημα διωρισθὴ
διερμηνεὺς τῆς ἑλληνικῆς ἀγγλικῆς καὶ γερμανικῆς γλώσσης τοῦ ὑπουρ-
γείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς παρητήθη
περὶ τὰ 1921 ἢ 1922, διὰ νὰ ἀφιερωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἐπιστημονι-
κόν του ἔργον. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς τὴν Ρουμανίαν εἶ-
χεν ἀρχίσει νὰ συνεργάζεται εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς
ἐκείνης, δημοσιεύων μελέτας πού τὸν κατέστησαν γνωστὸν εἰς τὸν ἐπι-
στημονικὸν κόσμον, ὅστις τὸν περιέβαλεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲ ἀμέριστον
ἐκτίμησιν. Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν πρώτων του ἔργων δημοσιευθέντων εἰς

τὴν Ρουμανικὴν τῷ 1907, 1910 καὶ 1912 διωρίσθη, κατόπιν μεγάλης ἀντιδράσεως τῶν σωβινιστικωτέρων κύκλων, μέλος τῆς διαρκoῦς ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς, διὰ τὴν μελέτην καὶ δημοσίευσιν τῆς Ρουμανικῆς ἱστορίας. Τὸ 1915 ἰδρυθείσης τῆς ἔδρας βυζαντινολογίας καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου ὑπεδείχθη σχεδὸν παμπηφεῖ, ὑπὸ τῆς συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου ὡς τακτικὸς καθηγητής. Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ του καταγωγὴ, ἦτο μέγα ἐμπόδιον πρὸς μόνον τὸ κύρος καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ του ἐμβριθεῖα ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερπηθήσουν. Ἡ πρότασις τοῦ διορισμοῦ του ὑπῆρξε ἀφορμὴ πραγματικῶν πολιτικῶν σκανδάλων, πρὸς τὸ ζήτημα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ρουμανικὸν κοινοβούλιον. Ἐνεκα τούτου τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐκράτησε τὸν φάκελλον ἐκκρεμῇ ἐπὶ ὀλοκλήρους μῆνας, αὐτὸς δὲ ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν σύγκρουσιν μετὰ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου, ἔκαμε προσωπικὴν ἔκκλησιν εἰς τὸν Δ. Ρούσσον παρακαλέσας αὐτὸν νὰ ἀποποιηθῇ τὸν διορισμὸν οἰκιοθελῶς πρᾶγμα πρὸς ἠρηνίαν νὰ πράξῃ, διορισθεὶς ὀριστικῶς ἀργότερον. Τῆς ἐναντίου του πολεμικῆς ἐπρωτοστάτει τότε ὁ κ. Ν. Γιώργα, πρωτοπόρος τῆς ἐθνικιστικῆς κινήσεως μετὰ τὴν δυνάμιν καὶ τὸ σφρίγος τοῦ ἀκαταμαχήτου του ρητορικῶ καὶ συγγραφικῶ ταλάντου. Τοῦτο οὐδέποτε τοῦ το συνεχώρησεν ὁ Δημ. Ρούσσος, παρὰ τὴν μεγάλην ἐκτίρησιν πρὸς δὲν ἔπαυσεν ἀργότερον νὰ τῷ ἐκδηλώνῃ. Ἡ ἀκαμψία αὐτῆ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ρούσσου ὑπῆρξε δυστυχῶς ἡ αἰτία τῆς διαρκoῦς διαστάσεως καὶ τῆς ἐλλείψεως κάθε σχέσεως μετὰ μίαν ὀγκώδη προσωπικότητα ὅπως ὁ κ. Ν. Γιώργα, ὅστις πάντοτε πολλαπλῶς καὶ ἐμπράκτως τὸσον φιλελληνισμὸν ἔδειξε.

Τὴν πανεπιστημιακὴν του ἔδραν ἐκράτησεν ὁ Δ. Ρούσσος μέχρι τῶν παραμονῶν τοῦ θανάτου του, ὅποτε κατόπιν του νέου νόμου εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας. Καὶ τὴν ἐκράτησε πολὺ ὑψηλὰ μετὰ τὸ κύρος τῆς ἀπεράντου σοφίας του, τῆς ἀπαραμίλλου ἐμβριθείας καὶ εἰδικότητός του. Ἐπέβαλε καὶ κατέστησε μᾶλλον καταφανῇ καὶ ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην τῆς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν διὰ τὴν ρουμανικὴν ἱστορίαν, τὴν ρουμανικὴν λογοτεχνίαν, τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν καὶ τέχνην. Καὶ ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐλάχιστοι ἦσαν οἱ φοιτηταί του, ἀργότερον ἀνέρχοντο εἰς ἑκατοντάδας. Αἱ παραδόσεις του δὲν εἶχαν τὴν σαφήνειαν τῆς ρητορικῆς εὐγλωττίας, ἀλλ' ἦσαν πραγματικὸν ἐπιστημονικὸν ἐργαστήριον σκληρᾶς ἐργασίας, σοβαρᾶς μελέτης, πειθαρχημένης καὶ ἐξονυχιστικῆς ἐρεῦνης.

Ὅλη ἡ νέα γενεὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ φιλόλογων τῆς Ρουμανίας, ἐμμέσως ἢ ἀμέσως εἶνε μαθηταί του καὶ ἐσφυρηλατήθησαν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου του καὶ τοῦ ἄκρου σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἱστορίαν.

κὴν λεπτομέρειαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς τὸ διδασκαλικὸν τοῦ ἔργου ὑπῆρξε πολὺ περισσότερον καρποφόρον παρὰ τὸ συγγραφικόν.

Ἔλεγε, ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ποίησις. οὔτε φιλολογία, ἀλλὰ ἀληθινὴ ἐπιστήμη. Αὐτὸ δὲ εἶνε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου του. Ἐγραψε μονογραφίας, ἀλλὰ μὲ ποίαν μαεστρίαν, μὲ ποίαν ἀνθεντίαν!...

Παραθέτω ἐδῶ τοὺς τίτλους τῶν ἔργων του κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν:

«Βυζαντινορουμανικαὶ μελέται», Βουκουρέστιον 1907, «Μελέται καὶ κριτικαὶ» Βουκουρέστιον 1910. «Ἡ Κριτικὴ τῶν κειμένων καὶ ἡ Τεχνολογία τῶν ἐκδόσεων» Βουκουρέστιον 1912. Μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος τοῦ ἔργου, πού πρέπει νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν. «Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Ρουμανίᾳ» Βουκουρέστιον 1912. Περιληπτικὴ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς παραδουναβίους χώρας. «Μία ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως», Βουκουρέστιον 1931. «Τὸ Χρονικὸν τῆς Μολδαβίας» Βουκουρέστιον 1934. «Μητροφάνης Γρηγοράς καὶ τὸ χρονικὸν τῆς Βλαχίας» (1714—1716) κλπ.

Ὁ Ρούσσος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν καὶ ἐμπνευστῶν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ περιοδικοῦ «Revista Istorică Română». Πάντα τὰ ἔργα του εἶνε γραμμένα εἰς τὴν Ρουμανικὴν. Ἄν καὶ ἐγνώριζεν ἄριστα τὰ ἀγγλικά, γερμανικά καὶ γαλλικά, δὲν ἔγραψεν εἰς τὰς γλώσσας αὐτάς. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔγραψε μίαν μελέτην «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν Γαζαίων»¹ Κωνσταντινουπόλις 1891 πού ἀποτελεῖ μοναδικὴν ἐργασίαν διὰ τὴν φιλοσοφίαν τῶν πρώτων μ. Χ. αἰώνων, μνημονευομένην εἰς ὅλα τὰ κλασσικὰ συγγράμματα τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας· μίαν μελέτην «περὶ τῆς πρώτης ἑλληνικῆς ἐφημερίδος» πού ἐδημοσιεύθη εἰς σειρὰν ἄρθρων εἰς τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» περὶ τὰ 1928 ἢ 1930 καὶ μίαν ἄλλην πρὸ τοῦ θανάτου του εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν». Μετὰ τὸν θάνατόν του εὐρέθησαν πολλὰ χειρόγραφα, ἔτοιμα πρὸς δημοσίευσιν καὶ πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀνεψιούς του δεσποινίδα Ἀρ. Καμαριανοῦ καὶ Νεστ. Καμα-

1) Κατὰ τὸν Krumbacher (Ἱστορία Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας· μετάφρασις Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Α' σελ. 167) ὁ τίτλος ἔχει ὡς ἐξῆς «Τρεῖς Γαζαῖοι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τῶν Γαζαίων, ἐν Λειψίᾳ 1893 σελ. 57». Ἄλλου πάλιν ὁ ἴδιος (Αὐτ. Σ' 248) σημειοῖ ὅτι «Διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Δημ. Ρούσσου ὅτι ἐπὶ τῆς πραγματικῆς τοῦ Προκοπίου κατὰ τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου, βασιζέται ἡ τοῦ Νικολάου Μεθώνης κατὰ Πρόκλου ἀντιρρητικὴ, ἀποκατεστάθη ὁλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ Προκοπίου, εἰ καὶ ἄδηλον μένει, μέχρι τίνος βαθμοῦ ὁ Νικόλαος διεφύλαξε τὴν ἀρχικὴν ἐκείνου μορφήν. Σηριζόμενος ἐπὶ τινος σχολίου τοῦ Λουκιανοῦ ὁ Ρούσσος εἰκάζει, ὅτι ὁ Προκόπιος συνέγραψε καὶ ἄλλα ἐρμηνευτικά συγγράμματα». Δυστυχῶς εἰς τὰς ἐδῶ βιβλιοθήκας δὲν εὐρέθη τὸ βιβλίον τοῦ ἀεμνήστου (Σ. Θ.)

ριανόν, τοὺς ὁποίους ἀφῆκε κληρονόμους τῆς πολυτιμοτάτης βιβλιοθήκης του καὶ τοὺς ὁποίους εὐτυχῶς ἔχει προπαρασκευάσει ὥστε νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον του. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ ἀποτελοῦν τμήματα τοῦ μεγάλου του ἔργου διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ρουμανίαν ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τοῦ 1821. Τὸ ἔργον αὐτὸ διὰ τὸ ὁποῖον εἰργάσθη ἐπὶ 40 ὅλα ἔτη μὲ τὴν σπανίαν συστηματικότητά του, ἐπέπρωτο νὰ μὴ ἴδῃ τὸ φῶς. Ἡ ἐξαιρετικὴ ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία καὶ λεπτολογία του Δ. Ρούσσου κατῆντα νὰ εἶνε ἕνας ἀρνητικὸς παράγων ποὺ τὸν ἐμπόδιζε νὰ δώσῃ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών του. Εἶνε πραγματικὰ μέγα δυστύχημα διότι τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ἀπεκόμισεν εἰς τὸν τάφον. Εἶχε συλλέξει ἀφάνταστον ὕλικόν, πλοῦτον πληροφοριῶν, εἶχε σταχυολογήσῃ χιλιάδας τόμων καὶ περιοδικῶν, καὶ αἱ σημειώσεις του μένουσιν ὁλόκληρον νεκρά διότι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ, διότι μόνος αὐτὸς εἶχε ζήσει καὶ ἐξοικειωθῇ μὲ τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα, τὴν ἐποχὴν εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρονται τὰ δελτία καὶ αἱ σημειώσεις.

Ὁ Δ. Ρούσσο εἶχε γενικῶς τὴν φήμην ἀκοινωνήτου καὶ στρεφνοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν τὸν ἐγνώρισαν καὶ δὲν ἠμποροῦσαν νὰ τὸν πλησιάσουν. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως ἦτο κοινωνικώτατος ἐντροφῶν σὰν κάθε γνήσιος Ἕλληνας εἰς τὸ ἥθεο κουβεντολόγι, παίζοντας τὸ κομπολόγι του καὶ πίνων τὸν βαρὺν γλυκύν. Εἰς τὴν συναναστροφὴν ἦτο ἐξαιρετικὰ εὐχάριστος, πνευματώδεις καὶ εἴρων μέχρι δηκτικότητος. Οὐδέποτε ἔκαμνε ἐπισκέψεις καὶ ἀπέφευγε τὰς συγκεντρώσεις. Τὸ σπίτι του ὅμως ἦτο τὸ ἐντενκτήριον μιᾶς πλειάδος ἐκ τῶν κορυφαίων Ρουμάνων διανοουμένων ποὺ συνεκεντρώνοντο κάθε Τετάρτην ἐκεῖ καὶ συνεζήτουν ἐπὶ διαφορῶν ζητημάτων.

Ἦτο ὁ πνευματικὸς ὄλων. Μάτην ἠγόρασε τὴν κατοικίαν του εἰς μίαν ἀπομεμακρυσμένην συνοικίαν τοῦ Βουκουρεστίου διὰ νὰ ἐλαττώσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκέψεων, οἱ πιστοὶ προσήρχοντο εἰς τὸν πολῦτιμον «γέροντα». Καὶ ἐδέχετο ὅλους, πλὴν τῶν . . . κυριῶν. Ἐξαίρεσιν εἰς τὸν γενικὸν κανόνα αὐτὸν ἔκαμνε ἡ κυρία Ἑλίζα Ἰ. Βρατιάνου, ἡ ὁποία ἀπὸ ἑτῶν πολλῶν τὸν περιέβαλλε μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἐκτίμησιν. Ἀλλὰ καὶ ποῖος δὲν τὸν ἐξετίμα, ἔστω καὶ ἂν κάποτε, λόγῳ τῆς αὐστηρότητος, δὲν τὸν συνεπάθη; Ἦτο ὁ πραγματικὸς maître καὶ καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν, ἡ γνώμη τοῦ ὁποίου εἶχε βαρὺτητα μεγάλην...

Μανιώδης βιββλιόφιλος κατήρτισε μοναδικὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθήκην χιλιάδων τόμων, μὲ σύστημα καὶ ἀρμοδιότητα συνελεγμένων, ποὺ περικλείει πραγματικὸς θησαυρὸς, σπανιωτάτας ἐκδόσεις, μοναδικὰ βιβλία, ἀρχέτυπα, συλλογὴν χειρογράφων καὶ ἱστορικῶν ἐγγράφων, συλλογὰς ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν κλπ. Παρηκολούθει ἀγρύπνως τὴν διανοητικὴν κίνησιν ὅλου τοῦ κόσμου, ἐπλούτιζε διαρκῶς τὴν βιβλιοθήκην

του με τὰς τελευταίας ἐκδόσεις, ἐδέχετο σωρὸν βιβλίων με ἀφιερώσεις συγγραφέων, εἶχε ἀλληλογραφίαν με βιβλιοπώλας ὅλης τῆς Εὐρώπης. Ὁ ὄγκος αὐτὸς τῶν γνώσεων καὶ πληροφοριῶν ἀσφαλῶς τὸν ἐβάρυνε καὶ τὸν ἀπησχόλει, φρονῶ δὲ ὅτι ἐν τέλει κατήντησεν αἰχμάλωτός του καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν δαμάσῃ διὰ νὰ ἀσχοληθῇ με τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου του. Λιτοδίαιτος καὶ ἀπλὸς ἔκαμνε πραγματικὴν σπατάλην διὰ τὰ βιβλία. Ἦτο δὲ πολὺ ὑπερήφανος διὰ τὴν βιβλιοθήκην του.

Ἐδιάβαζε χωρὶς ὑπερβολήν, 16—17 ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον. Καὶ ἐδιάβαζε βιβλία, περιοδικά, πληθώραν ἐφημερίδων, βιβλιοπωλικῶν καταλόγων, με ἀκόρεστον λαιμαργίαν, ἔβγαζε ἀπὸ τὸ καθένα ἀποκόμματα, σημειώσεις καὶ δελτία. Ἡ μόνη του ἀνάπαυσις ἦτο ὁ ὥραίος καὶ μεγάλος κήπος του. Ἦτο ἐξ ἴσου φιλανθῆς ὅσον καὶ βιβλιόφιλος καὶ ἐκαλλιέργει μόνος του τὰ θαυμάσια ἄνθη, πρῶγμα διὰ τὸ ὅποιον εἶχε ὀλόκληρον... βιβλιογραφίαν.

Ὁ Δ. Ροῦσσος ζῶν ἀπὸ 40 ἐτῶν εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ φθάσας εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τοῦ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου, δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι Ἕλλην με τὴν πατριωτικὴν πίστιν καὶ φλόγα τῆς περασμένης μεγάλης γενεᾶς. Ἠγάπα ἐξ ἴσου τὰς δύο πατρίδας του καὶ πάντοτε ἐτόνιζεν ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν μὲν δὲν ἀποκλείει τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν δέ, ἀλλὰ τὴν συμπληρῶνει. Ἦσθάνετο βαθυτάτην ἀφοσίωσιν εἰς τὸν ρουμανικὸν λαὸν καὶ ἦτο σαγηνευμένος ἀπὸ τὴν προσηλιότητα, τὴν σύνεσιν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς του. Ἀλλὰ ἠγάπα ἐξ ἴσου καὶ τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἐπεσκέπτετο μέχρι ἐσχάτων συχνά, εὐρίσκετο εἰς ἐπικοινωνίαν με πλείστους ἐκ τῶν λογίων καὶ λογογράφων μας καὶ δὲν ἔπαυε νὰ προπαγανδίζῃ δι' ἑαυτήν, εἰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ τοὺς γνωστούς του. Ἔτσι κατώρθωσε νὰ ἀλλάξῃ ριζικῶς ὠρισμένους προλήψεις καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς θετικοῦ φιλελληνισμοῦ εἰς τὰς τάξεις τῶν λογίων. Δὲν ἔπαυε νὰ ἐπαναλαμβάνῃ καὶ νὰ γράφῃ, ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἔχει διαστρεβλωθῇ καὶ ὅτι τὸ πέρασμα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἦτο εὐεργετικὸν διὰ τὸν τόπον, ἦτο φορεὺς νέου πνεύματος καὶ πολλῶν καλῶν εἰς τὸν ρουμανικὸν λαόν. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν φυσικὰ δὲν ἦτο ὁ πρῶτος ποὺ ὑπεστήριξε.

Ὁ Δ. Ροῦσσος ἦτο ὁ τύπος τοῦ σεμνοῦ καὶ μετριόφρονος διδασκάλου, ποὺ ἐπεθύμει νὰ μένῃ ἀφανὴς διὰ τοὺς πολλούς. Ἀριστοκράτης τὴν σκέψιν, ἦτο θανατικὸς ἐχθρὸς πάσης δημοσιότητος γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά του, ἀρχούμενος εἰς τὰ βιβλία του καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν «ἐπαιόντων», κατὰ τὴν πλατωνικὴν ἔκφρασιν. Οὐδέποτε συμμετέσχε ἐπιστημονικοῦ τινὸς συνεδρίου, παρὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὰς ἐνοχλήσεις τῶν φίλων. Τὰ περιεφρόνει καὶ ἔλεγεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη με τραπέζια εἶνε... ἔκδοτος ἐπιστήμη. Κάπο-

τέ οἱ συνάδελφοι καὶ μαθηταὶ τοῦ ἠθέλησαν νὰ πανηγυρῇσιν τὴν εἰκοσαετηρίδα τῆς ἀναγορεύσεώς του ὡς καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου, δι' ἑνὸς τόμου ἀναμνηστικοῦ ὅπως συνειθίζεται. Ἐκαμὴν μίαν πραγματικὴν συνωμοσίαν καὶ ἤρχισαν συλλέγοντες ὑλικόν, ὅτε ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ ὑφηγητοῦ του, ἔμαθε τὰ τεκταινόμενα καὶ ἔξω φρενῶν ἐναντίον ὅλων, ἔματαιώσε, ἀτυχῶς τὸ ἔργον. Δὲν ὠμίλησε ποτὲ εἰς διάλεξιν ἢ συγκέντρωσιν παρὰ μίαν καὶ μόνην φορὰν, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀνεγερθῇ τὸ σχολικὸν κτίριον τῶν ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων.

Ἡ κηδεὶα του ἔγινεν ἀπλὴ καὶ ἐπέριτος ὅπως ρητῶς καὶ ἐγγράφως ἐξήγησε καὶ ὅπως ἦτο καὶ ὁλόκληρος ἡ ζωὴ του. Παρέστη πλῆθος καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου, μαθητῶν καὶ φίλων, οἱ ὅποιοι μὲ βαθύτατον πόνον τὸν συνώδενυσεν εἰς τὸν σεμνόν του τάφον. Ἡ ρουμανικὴ ἀκαδημία, ἐτέλεσε φιλολογικὸν μνημόσυνον εἰς μνήμην του, ὁ δὲ πρόεδρος αὐτῆς καὶ παλαιὸς συμφοιτητὴς του εἰς τὴν Λειψίαν, διαπρεπὴς καθηγητὴς τῆς ψυχολογίας κ. Κ. Ραντουλέσκου-Μότρου, εἰς ἐνθερμον λόγον ἐξῆρε τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐκλιπόντος ἐπιστήμονος, τὴν σημασίαν τοῦ ἔργου του καὶ τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς χώρας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δ. Ρούσσου ἐκλείπει ἀσφαλῶς ἡ μᾶλλον ἐξέχουσα φυσιογνωμία τὴν ὁποίαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη εἶχεν ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας. Ἐκλείπει ἕνας συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν διανοουμένων Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας καὶ μένει ἕνα κενὸν δυσαναπλήρωτον. Ὁ Δημ. Ρούσσος ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς σειρᾶς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων διδασκάλων τῆς πνευματικῆς μας ἀναγεννήσεως ἑνὸς Λάμπρου Φωτιάδου, ἑνὸς Νεοφύτου Δούκα, ἑνὸς Βενιαμὶν Λεσβίου. Ὅπως γράφει εἰς ὠραῖον ἄρθρον, δημοσιευθὲν εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ρουμανίαν» ὁ μαθητὴς καὶ φίλος του Ἀλέξ. Νοσέττη, διακεκριμένος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου «εἶνε ὁ τελευταῖος μεγάλος διδάσκαλος τοῦ ἢ Ἑλλάς ἔστειλεν εἰς τὴν Ρουμανίαν».

Ἀπὸ ἀνταπόκρισιν τοῦ κ. Κλ. Τσούγκα εἰς τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» 20 καὶ 24 Νοεμβρίου 1938.